

Somogyvári Mihály¹

A kábítószer-kérdés vetületei a börtönökben

Aspects of substance use in prisons

Absztrakt

A tanulmány célja, hogy bemutassa a magyarországi börtönpopuláció kábítószer-használati szokásait, a keresletet és kínálatot meghatározó sajátos tényezőket, a hazai és nemzetközi trendeket, valamint a lehetséges beavatkozási stratégiákat és irányokat. A vizsgálat alkalmazott szempontból közelít a hazai fogvatartotti populáció szerhasználóihoz, a csoport jellemzőihez, szerfogyasztási szokásaihoz, mely megközelítés során mindvégig meghatározó szempont a börtön, mint vizsgálati közeg.

Kulcsszó: börtön, kábítószer, szerhasználat, fogvatartott, büntetés-végrehajtás, kockázatelemzés, kockázatkezelés

Abstract

The aim of the study is to highlight some aspects of the substance use of the Hungarian prison population, the specific factors determining supply and demand, and possible intervention strategies in the Hungarian prison system. The study approaches the phenomenon of substance use among the Hungarian prisoners and the characteristics of the group from an applied (prison oriented) point of view. The examined data were extracted from the self-developed risk analysis program of the Hungarian Prison Service HQ.

Keywords: prison, drugs, substance use, inmate, prison, risk analysis, risk management

¹ SOMOGYVÁRI Mihály bv. ezredes, főosztályvezető, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézet.

Mihály Somogyvári correctional colonel, Head of Department, Hungarian Prison Service Headquarters, Central Institute For Assessment and Methodology

somogyvari.mihaly@bv.gov.hu <https://orcid.org/0000-0001-6404-8896>

I. Bevezető

A XXI. század talán egyik legfontosabb társadalmi, szociálpolitikai és egyben rendvédelmi kérdése a kábítószer fogyasztás, annak okainak és kereslet-kínálati oldalának feltérképezése, és innovatív kezelési lehetőségeinek kialakítása, működtetése. Ahogy a civil életben, úgy a büntetés-végrehajtás által jelentett zárt közegben is komoly problémát jelent a kábítószer fogyasztók által generált kereslet és a kezelésük kérdései is. A börtönökön belüli szerhasználatnak a „civil” vagy inkább utcai jellemzőktől eltérő sajátosságai vannak, melyek egyrészt a börtönpopuláció szociológiai, kriminológiai jellegéből, másrészt a börtönök zárt intézeti mivoltából fakadnak. Ezen sajátosságok megnyilvánulnak a szerfogyasztás jellegében, azaz a preferált szerek típusaiban, a fogyasztás módusaiban, valamint a kábítószer-kereskedelem profiljában, melyek a zárt intézeti körülmények közt sajátos megnyilvánulási formákat ölthetnek.

A kérdés vizsgálata, és jelen konkrét tanulmány szempontjából is igen fontos kiinduló pont, hogy a kábítószer fogyasztók csoportjának a már szankcionált köre található meg a bv. intézetekben, tehát az ottani szerfogyasztók legpontosabban a bűnelkövetői populáció sajátosságairól adnak képet. A tanulmány célja, hogy bemutassa a fogvatartottak, illetve tágabb aspektusban a börtönökhöz köthető szerhasználati sajátosságok rendészeti/biztonsági és kriminológiai aspektusait, továbbá a Büntetés-végrehajtási Szervezet adatgyűjtései alapján a fogvatartottak szerhasználati jellemzőit leíró főbb statisztikai adatokat, és a hazánkban működő kezelési rendszer alapvető működését.

II. A Drogprobléma sajátosságai a börtönökben

A börtönön belüli szerhasználat sajátosságait több nézőpontból is lehet vizsgálni. Fontos sajátosságokat kell elkülöníteni a börtönön belüli szerfogyasztás vizsgálatának módszertani megközelítésében, a kereslet és kínálat alakulásában, de magának a speciális közegnek a vizsgálata során is, így például a börtön, mint helyszín szerfogyasztásban betöltött szerepében és funkciójában, valamint a zárt közeg speciális hatásaiban is. Ezen kérdéseket igyekszünk kellő alapossggal megvizsgálni az alábbiakban.

II.1. A börtönök és a szerhasználat kérdésének módszertani sajátosságai

Ha a szerhasználat börtön-specifikus jellemzőit igyekszünk áttekinteni, meg kell állapítani, hogy elsősorban általános jelenségeket találunk, legalábbis annyiban, hogy ezen jellemzők alapvetően nem tekinthetők hazai sajátosságnak, hiszen az részben a börtönök általános működéséből, biztonsági rendszereiből, részben pedig a fogvatartottak szocio-ökonomiai státuszából, és a fogvatartotti szubkultúra jellegéből fakadnak.

A fogvatartottak szerhasználati szokásaira irányuló szakirodalmak, kutatások (nemzetközi irodalmakban is) jellemzően a börtönök sajátosságaiból fakadó, illetve a fogvatartási („börtönszakmai”) szempontból releváns három fő területre koncentrálnak:

- a szerhasználat főbb statisztikai adataira, valamint a szerhasználatra, mint kockázati tényezőre irányuló vizsgálatokra, melyek egyrészt a börtönökön belüli szerhasználati kockázatra vagy a visszaesési kockázat kapcsán, mint kriminogén tényezőre (mint a bűnisméltés egyik erős prediktora) fókuszálnak;
- a terápiás eszközök és módszerek (csoportterápiák, vagy szubsztitúciós megoldások) típusaira és hatékonyságára;
- illetve az intézetek tág értelemben vett biztonsági/drog stratégiáinak, intézkedési eszköztárának jellegére, eredményességére.

A fogvatartottak szerhasználatnak statisztikai adatai kapcsán szerteágazó adatokat vizsgálnak, de ha csoportosítani szeretnénk őket, akkor alapvetően három fő adatkör áll a vizsgálatok fókuszában, mely adatkörök meghatározzák az elemzési irányokat és lehetőségeket is.

Külön adatkör és egyben vizsgálati irány az elkövetett, vagy jellemző bűncselekmény alapján értelmezett azon fogvatartotti kör, akik kábítószerrel összefüggésben kerültek büntetés-végrehajtási intézetbe (Ritter, 2018). A kábítószerrel összefüggő bűncselekményt elkövetők azonban nem biztos, hogy maguk is szerfogyasztók voltak. Így ezen kutatások elsősorban a kábítószer-használat és terjesztés általános jelenségeire irányulnak, ahol a börtön csak másodlagos szerepet tölt be. Börtönökön belüli bűnmegelőzési szempontból azonban fontos szerepük lehet a korábbi terjesztőknek is, hiszen a terjesztésbe, csempészésbe még akaratukon kívül is megkísérelhetik bevonni őket az ebben érdekelt kriminális csoportok.

A börtönbe kerülő fogvatartottak befogadási eljárása kapcsán számos adat kerül

rögzítésre, például a szerhasználati szokásokra vonatkozó információk is. Ezen adatbázis képezi az alapját a fogvatartotti populáció „utcai szerhasználati” szokásaival kapcsolatos elemzéseknek, kutatásoknak is. Meg kell jegyezni azonban, hogy a befogadáskor felvett adatok a bekerülés előtti szokásokról önbevallás alapján kerülnek rögzítésre, így azok validitása nem mérhető.

A harmadik irány a börtönök biztonsági és fegyelmi statisztikái, melyek a börtönökön belüli fogyasztáshoz köthetően nyújtanak információkat (pl. a biztonsági vizsgálatoknál megtalált kábítószer típusa, a csempészés módja). Ezen statisztikákból nem lehet következtetéseket levonni a fogyasztóra vonatkozóan, sokkal inkább általános börtönön belüli jelenségek megértését teszik lehetővé, így különösen, hogy milyen szereket és milyen metódusokkal fogyasztanak a fogvatartottak, hogyan csempésznek, milyen különbségek adódnak ebben az utcai szerhasználati jellemzőkhöz képest.

A fenti adatköröknek tehát megvannak a maguk jellegzetességei, illetve értelmezési korlátjai is. A Büntetés-végrehajtási Szervezet elsősorban az utóbbi kettőt veszi alapul alkalmazott vizsgálataiban során. Jelen tanulmányban a befogadási adatok során nyert statisztikai adatok bemutatása mellett a szerző saját szakmai benyomásait, tapasztalatait is leírja elsősorban a szerfogyasztás börtönökön belüli jellemzői, metódusai és hatásai kapcsán. A tanulmányban a beavatkozási és kezelési lehetőségek kapcsán a hazai gyakorlat jellegzetességei kerülnek áttekintően bemutatásra.

II.2 A szerfogyasztás börtön-specifikus jellemzői és hatásai

A fogvatartottak szerfogyasztásának több fő iránya is megkülönböztethető, mely a nemzetközi irodalmak (CFSJ, 2015) és a hazai tapasztalatok alapján is meghatározza a börtönök drogpuacát:

- Az első a klasszikus kábítószeres fogyasztása (marihuána, amfetamin-származékok stb.), melyek kapcsán erős eltérések mutatkoznak az egyes országok statisztikai adatai alapján, de kisebb-nagyobb volumenben mindenhol megtalálhatóak.
- A második fogyasztási irányt az új pszichoaktív szerek jelentik, melyek előállítási költségük és könnyű csempészhetőségük okán az elmúlt 5 évben meghatározói lettek az európai börtönök drogpuacának.

– Végül pedig az alapvetően legális szerek visszaélészerű használata, vagy a börtönkörülmények közt illegális használata következik. Ezen belül is különösen a gyógyszerek (jellemzően benzodiazepinek), illetve egyéb bódító hatású, szabad életben egyébként legális szerek (oldószerek, egyéb ipari kemikáliák, mérgek stb.) fogyasztása jelentik a fő irányt. Komoly korrelációt mutat más szerekkel az anabolikus szteroidok használata (Havnes et al., 2020), ezért ezeket sok szempontból az utóbbi kategóriával egy csoportba is sorolhatjuk. A fogvatartotti szubkultúrában a testépítés, illetve a test formájának egyébként is különös jelentősége van (Fiáth, 2012), így a szteroidok csempészési módszerei, szervezeti hatásai valóban hasonlítanak a kábítószerekéhez.

A fogvatartottak szerfogyasztásának problémaköre hasonló a "civil drogpolitika" dilemmáihoz, azaz a fogyasztókat érintő közvetlen káros hatásai mellett a gond, hogy a kábítószerkérdést nehéz elválasztani az azt körülvevő kriminalitástól. Természetesen vannak kifejezetten börtön specifikus problémák is, melyek a szerfogyasztás hatásaként (O' Hagen & Hardwick, 2017, Cope, 2000) jelentkeznek a börtönrendszerekben, ilyenek a kriminalitás kérdései, a biztonsággal kapcsolatos és egyéb szervezeti, valamint egészségügyi problémák, illetve a visszaesési kockázatok.

1. Kriminalitással összefüggő problémák

A fogvatartottak szerhasználatával kapcsolatos társult problémák közt az irodalmak minden esetben kiemelik, hogy a börtönökön belüli erőszak jelentős része köthető valamilyen formában a drogokhoz (O' Hagen & Hardwick, 2017, Penfold et al., 2005, Djemil, 2008, Crewe, 2006, HM Inspectorate of Prisons, 2019). Ebbe beleértendő a drog hatása alatt elkövetett erőszakos cselekmények köre, illetve a kereskedelemhez köthetően a piac uralásáért folytatott harc, valamint az adósságszpirálba keveredett fogyasztókkal szembeni zsaroló jellegű erőszak is.

2. Biztonsági problémák

Ebbe a körbe tartozik a biztonsági rendszerek költséges fejlesztési igénye, melyekkel a börtönökön belüli illegális szerek felderítését, vagy bejuttatásának megakadályozását lehet hatékonyabbá tenni (drogkereső kutyák, lézerspektroszkópiás műszerek, testszkennerek, csomagvizsgálók, drogtesztek

stb.). Ezen eszközök közös jellemzője, hogy a költséges géppark és műszerek, gyakran bonyolult beszerzési procedúrákat igényelnek, valamint gyakran komoly és nehezen megvásárolható, lassan elsajátítható szaktudást igényel kezelésük. A kábítószerpiac viszont általában gyorsan reagál és adaptálódik az alkalmazott biztonsági rendszerekhez és megoldásokhoz, így ezen technikai beruházásoknak komoly pénzügyi kockázata is van.

3. Visszaesési kockázatok

A fogvatartottak visszaesési kockázatának kérdése jóval túlmutat a jelenlegi tanulmány keretein, de mindenképp meg kell említeni, hogy a börtönbe kerülés előtti és a fogva tartás alatti szerfogyasztás az egyik legerősebb visszaesési prediktor (Bonta & Andrews, 2007). Összességében tehát az intézeten belüli és kívüli bűnismétlési kockázatot is nagyban növeli. A börtönökön belüli terápiás programok, drogprevenációs részlegek is alapvetően ezen kockázatokra és problémákra irányulnak.

4. Egészségügyi problémák

A szerhasználattal közvetlenül összefüggő akut (túlادagolás), vagy hosszabb távú egészségügyi kockázatokon túl a droghasználat egyéb olyan fertőző betegségek terjedését is segítheti, mely erős korrelációt mutat a vénás szerhasználattal (pl. hepatitis). A hazai börtönviszonyok szerencsésnek tekinthetők számos európai országhoz képest, ahol a vénás szerhasználat még mindig kiemelkedőnek tekinthető (EMCDDA, 2021), hazai viszonylatban azonban mindez nem jellemző. Itt kell megemlíteni a több európai ország börtöneiben is működő tűcsere programot is, melyeket ártalomcsökkentési céllal vezettek be, hiszen a vénás szerhasználattal összefüggő fertőző betegségek terjedése és kezelése komoly kihívás elé állította az egyes országokat (UNODC, 2017, Rutter et al, 2001).

5. Egyéb szervezeti anomáliák

A szerfogyasztás a fentiek mellett számos, a szervezeti működést és a fogvatartottak feletti kontroll megőrzését nehezítő problémát is magában rejthet (UNODC, 2017). Olyan jogi és szakmai dilemmákat hív életre, mint a fentiekben említett tűcsere program. Azon országokban, ahol ez ártalomcsökkentésként működik, a kábítószer fogyasztása talán nem illegális, de kereskedelme, börtönön belülrre csempészése azonban igen. A börtön (mint rendvédelmi szerv) tehát mintegy asszisztál ehhez, a kisebbik rossz elvét követve, azonban ez azt is jelenti, hogy nem hajtja végre a törvényi feladatait, a személyi állományát

kérve arra, hogy (szó szerint) nézzen félre. Az okok sok szempontból érthetőek, de a szervezeti működés oldaláról nézve komoly probléma és szakmai dilemma is egyben, ami a tűcsereprogramok szakpolitikai vitáiból könnyen ki-maradhat.

Szervezeti szempontból kiemelendő továbbá, hogy a kábítószer nagy mértékű jelenlétének eredményeként a fogvatartotti állomány is kevésbé lesz együttműködő a reintegrációs, kockázatcsökkentő programok elvégzésében, illetve nehezebben tartható fent a drogprevenciós programok hatása, eredményessége is. Az angliai Her Majesty's Inspectorate of Prisons for England and Wales² 2019-ben megjelent jelentésében ír egy aggasztó folyamatról, melynek lényege, hogy a szerfogyasztás mértékéből fakadóan a fegyelmi fenytések már nem tudják megfelelő ütemben végrehajtani, sok közülük eljárási hiba, vagy elévülés miatt nem kerül végrehajtásra. Ezen megcsúszó vagy éppen elmaradó gyakorlat viszont aláássa a rendszer működését, a fenytések súlyát és azt a komolyságot, ahogy a rendszer megpróbál fellépni a problémával szemben (HM Inspectorate of Prisons, 2019). Nem utolsó sorban a kábítószer kereskedelmének szélesedése, a pénzügyi profitszerzés lehetősége növeli a személyi állomány korrupciós kockázatát is.

III. A fogyasztás és a kereskedelem sajátosságai

A szerhasználat és a kereskedelem fogvatartotti sajátosságait a szerfogyasztás egyéb sajátosságaitól elkülönülten, önálló fejezetben mutatjuk be, hiszen egyéb más, picit jellegű mozgó rugók is szerepet játszanak annak alakulásában. A téma kapcsán kiemelendő az angol Belügyminisztérium felkérésére készült Penfold és munkatársai által végzett és 2005-ben megjelentetett kutatás, mely jelen vizsgálatunk szempontjából is széles spektrumon mutatja be és foglalja keretbe a börtönökön belüli szerfogyasztás sajátosságait, így érdemesnek tartottuk annak néhány fontosabb eredményét felvázolni, összevetve és kiegészítve a hazai tapasztalatokkal. A vizsgálat során 121 jelenlévő és szabadult fogvatartottal, valamint 37 fő személyi állománnyal készítették interjút. Az alábbiakban a 2005-ben végzett kutatás nyomán, annak három vizsgálati irányát kiemelve kerülnek bemutatásra a fogvatartotti szerfogyasztás és kereskedelem sajátosságai (Penfold et al., 2005).

2 ~ Börtönfelügyelőség, ami egy független szakmai és jogi ellenőrzési szerv

A szerfogyasztást illetően a válaszadók által említett okok közt első helyen szerepelt az unaloműzés és az idő könnyebb eltöltése, majd a valóság, a jelen helyzet előli menekülés, a harmadik helyen pedig stresszoldás, majd a jobb alvás következett (Penfold et al., 2005). Az utolsó két helyen említették magának a drognak a hozzáférhetőségét, és mindösszesen 7 esetben az elvonási tüneteket (Penfold et al., 2005). A válaszokból tehát kiejlik, hogy a börtönökön belüli szerfogyasztás az idő töltésének, a realitás elől való kibúvás és a stressz inadekvát leküzdésének egyik alapvető eszköze, más szóval a börtönártalmakkal, a prizonizáció káros hatásaival szembeni inadekvát megküzdési stratégia.

Ez abból a szempontból is fontos, hogy a börtönön belüli szerfogyasztásnak ugyan egy fontos prediktora lehet a börtönbe kerülés előtti előélet, azonban a fentiek fényében nem pusztán ez lesz a meghatározó, vagy legmeghatározóbb szempont. A szerfogyasztás (tág értelemben véve) a fogvatartotti szubkultúra szerves része, mint a bezártság hatásaival szemben egyfajta inadekvát „coping” stratégia (Cope, 2000, Rowell-Cunsolo et al., 2016). A dobizás (nagy mennyiségű teafilter kiáztatása), vagy az oldószerek inhalálása, a gyümölcsök erjesztésével alkohol készítése a radiátoron csak néhány példa, melyek mind már régóta ismert módjai a bódító szerek előállításának, mindazonáltal a szerek jellege, volumene és a kereskedelem szintjei sokat változtak az évek során (Bereczki, 1997, Paksi & Arnold, 2010).

III.1. A csempészás útjai

A bejuttatási, csempészési metódusok sokfélék lehetnek, de a hazai tapasztalatok és a nemzetközi irodalmak (CSJ, 2015., O' Hagen & Hardwick, 2017., Penfold et al., 2005, Crewe, 2006, Cope, 2000, Djemil 2008,, EMCDDA, 2021) is alapvetően az alábbi 6 fő csempészési irányt azonosítják, melyek az európai börtönök hasonló működéséből fakadóan sok közös pontot mutatnak.

1. A látogatások alkalmával

Esetszámában vélhetőleg ez jelenti a leggyakoribb, bejuttatási metódust (O' Hagen & Hardwick, 2017, Woodall, 2011, Cope, 2000). Ez önmagában nem is meglepő, hiszen ez az egyik legkézenfekvőbb útvonal, és sok szempontból nehezen kontrollálható érintkezési felületet biztosít a külvilág és a fogvatartott között. A kontrollálhatóság nehézsége abból is fakad, hogy fogvatartási jogviszonya csak a fogvatartottnak van (ezáltal a joghátrányok is csak esetükben

értelmezhetőek), így mind jogi, mind morális okokból kifolyólag a fogvatartott hozzátartozójával, illetve jogi képviselőjével a börtön nem léphet fel ugyanazon ellenőrzési eszköztárral. A látogatások alkalmával használt csempészési módszerek változatosak lehetnek, de a pelenkába rejtett, a csók alkalmával szájba átadott kábítószer stb. a hazai és nemzetközi viszonyokban is jól ismert taktika (O' Hagen & Hardwick, 2017, Cope 2000, Karsai 2000).

2. Posta, csomag

A fogvatartottak levél és csomagküldése ugyan részletesen szabályozott és látszólag ellenőrizni is könnyű, mindazonáltal az elmúlt években hazánkban is a legnépszerűbb csempészési útvonallá nőtte ki magát. Ennek oka, hogy a csempészett kábítószer nagyon könnyű postai csomagként álcázni. A designer drogok legelterjedtebb börtönön belüli fogyasztási megoldása, hogy azt valamilyen hordozó anyagra (jellemzően papírra) felfűjják, majd kiadagolva elszívják. Az így beküldött magazinok egyes lapjai, keresztretjvények meghatározott kockái, gyermekrajzok, szerelmeslevelek stb. mind jól álcázható rejtési felületet jelentenek. A designer drogok pedig a változó összetételükből fakadóan gyakran műszeresen is nehezen lekövethetőek.

3. Őrzött terület határára eljuttatott, bástyafalon/kerítésen keresztüli bejuttatás

Bizonyos szempontból a legprimitívebb, másrészt nagyon hatásos módszer az úgynevezett "bedobálás", azaz amikor a drogot valamilyen módon bedobják a börtön falain belülre, amit a fogvatartottak összeszednek. A módszer egyszerű, mégis rengeteg szofisztikált, gyakran költséges megoldás is napvilágot látott már. A bedobálás a hazai rendszerben is ismert metódus, azonban Angliában már katapultgépekkel és nyílpuskával is megkísérelték növelni a módszer határfokát, de volt, hogy elhalt állatokba (patkány, galamb) varrták be az anyagot, és azt dobták be a börtön udvarára, ahol a fogvatartottak szedték össze és próbálták bejuttatni a részlegekre (O' Hagen & Hardwick, 2017, Crewe, 2006).

4. Új befogadások

A kábítószer egy jelentős része az új befogadásokkal érkezik, azaz amikor valaki bevonul a börtönbe, vagy engedélyezett távollét után visszatér oda. Hogy milyen tárgyak lehetnek egy fogvatartottnál, azt minden országban részletesen szabályozzák, de ez esetben is jellemző a befűjt papírokra érvényes

könnyű álcázási lehetőség, illetve nagy számban kísérelnek meg bejuttatni kábítószer testüregekben is.

5. Előállítások, kiszállítások

A fogvatartott és a külvilág találkozásának gyakran nehezen kontrollálható pontja (éppen ezért a börtön szempontjából kiemelt biztonsági tevékenységnek számít), ha a fogvatartottat valamely oknál fogva ki kell szállítani (pl. külső kórházi kezelés szükségessége), vagy elő kell állítani bírósági tárgyalásra, ahol család és rokonok is jelen lehetnek. Ezek olyan alkalmak, ahol a környezettel való érintkezés sokszor nehezen biztosítható teljességében, illetve a helyszín a börtön számára nem, vagy korlátozottan kontrollálható (például bírósági épület helyiségei).

6. Személyi állomány

Végül meg kell említeni a börtönök személyi állományát is. A személyi állomány támogató szerepe részben fakadhat aktív közreműködésből, azaz a korrupcióból, vagy laza, fegyelmezetlen szolgálatellátásból. A személyi állomány apróbb szívességekkel való „behálózása”, az állomány a fogvatartottak által megfigyelt, meghallott emberi, magánéleti jellemzőkre, problémákra építő megkönyékezése, és sok esetben az előbbiekből fakadó zsarolása szintén olyan technikákat jelentenek, melyek a hazánkban és külföldön egyaránt ismertek (Crewe, 2006). A hazai tapasztalataink alapján a személyi állomány aktív hozzájárulása inkább „végső megoldás” a szervezett csempészés szempontjából, vagy elszigetelt esetként értelmezhető. Ennek oka abban rejlik, hogy a személyi állomány bevonása sokkal nagyobb kockázattal jár, növeli a beszerzési/elosztási láncot, illetve a személyi állományi tagok korrupcióját külső rendvédelmi szervek is ellenőrzik.

Érdekesség azonban, hogy Penfold és munkatársainak fentiekben hivatkozott kutatásában, bár a látogatások és a posta volt a leggyakrabban említett csatorna, összességében a biztonsági rendszerek diszfunkcióit, kiszámíthatóságát jelölték meg a csempészési lehetőségek fő okaként a megkérdezett fogvatartottak.

Hogy mennyire hatékonyak a bejutási csatornák, csempészési lehetőségek és ennek következtében milyen a kábítószer valós hozzáférhetősége a fogvatartottak számára, az nagyon sok mindentől függ, még azonos országon belül is jelentős eltérések lehetnek az egyes börtönök között. Meghatározó lehet az adott börtön biztonsági rendszere, fizikai adottsága, a célirányos bűnügyi felderítés hatékonysága, és sok

esetben a börtönrendszerekkel szembeni jogi korlátok jellege is, melyek gyakran a szervezeti visszaéléseket és a hozzátartozók jogi védelmét garantálják (függetlenül attól, hogy a szervezett csempészés lehetőségét gyakran pont ezen korlátok teszik lehetővé).

III.2. A kereskedelem jellegzetességei és szintjei

A kábítószeres belső kereskedelmének jellegét erősen meghatározza, hogy a fogvatartottak, vagy családtagjaik mennyire fizetőképeseek, a kábítószer ellentételezésére milyen tranzakciós lehetőségek adódnak, milyen szerek preferáltak a piacon, illetve a börtönök biztonsági rendszerein aktuálisan mit lehet könnyebben csempészni (Crewe, 2006, Cope, 2000). Penfold és munkatársai hivatkozott kutatásában (Penfold et al. 2005, EMCDDA, 2021) a kereskedelemnek alapvetően három szintjét különböztették³ meg:

1. Opportunista és kölcsönösségi szint

Ezen a szinten a fogvatartottnak van egy többé-kevésbé bejáratott beszerzési útvonaluk, aki jellemzően a saját hozzátartozójuk (például csomagban, levélben, vagy a látogató fogadás során behozott anyag), és a kábítószeret elsődlegesen saját célra szerzik be. Az anyagot zárkatársakkal, barátokkal vagy családtagokkal osztja meg baráti alapon, vagy a börtön alapvető valutájának tekinthető „áruban”, azaz például dohányban, kávéban ellentételezve. Ezen a szinten a klasszikus értelemben vett „kereskedelemről” azonban még nem beszélhetünk, a kábítószer csempészése elsősorban egyedi igényeket elégít ki, legfeljebb szűk, behatárolt körben terjesztik, jellemzően nem profitszerzési céllal.

2. Középszintű kereskedelem

Ezen a szinten a fogvatartott már kereskedelmi céllal hozatja be a kábítószeret, jellemzően az előző szinthez hasonló módon és alacsony szintű szervezettséggel. Ebben az esetben azonban a díler már saját életkörülményeinek javításáért, a fogvatartotti hierarchiában elfoglalt helyének erősítéséért kereskedik.

³ A kereskedelem főbb jellemzőit feltáró vizsgálat bár több mint 15 éves és az angliai börtönök gyakorlatát mutatja be, ugyanakkor a bemutatás indokoltságát az adja, hogy a szerző tapasztalata alapján a hazai kereskedelemnek is jellemzően így foglalhatóak össze a leginkább meghatározó szegmensei.

3. A szervezett kereskedelem szintje

A szervezett bejuttatás már több útvonal párhuzamos meglétét feltételezi, akár más fogvatartott hozzátartozójának bevonásával (gyakran már nem önkéntesen, hanem kényszer, zsarolás hatására) (CJJI, 2017), börtönökön belüli futárok alkalmazásával. A szervezők jellemzően távol tartják magukat a kábítószerektől (Crewe, 2006) az ellentételezés jellemzően a börtönön kívüli családtagokon keresztül, átutalással történik. A kereskedelem fő célja a börtön falain kívül is értelmezhető profit termelése, ebben az esetben tehát csak nagyon korlátozottan jelenik meg a dohány vagy kávé, mint ellentételezési eszköz.

Látni kell, hogy a fent bemutatott bejutási útvonalak egymással párhuzamosan is léteznek, és gyakran kiszámíthatatlanok, emellett a hozzáférhetőség korlátozott és a piac is zárt. Ennek egyik következménye, hogy az utcai árakhoz képest lényegesen drágábban lehet hozzájutni a szerekhez. Másik fontos következmény pedig a már korábban is említett erős kapcsolódás az erőszakos cselekményekhez, hiszen a zárt piac okán még nagyobb és gyakran erőszakosabb „áldozatot” kell hozni az eredményes működés érdekében.

A fenti vizsgálathoz képest kiegészítésként lehet hozzátenni, hogy a harmadik, „szervezett” szint erősödésének több meghatározó következménye is van. Az egyik, hogy a piac feletti kontroll érdekében az árakat mesterségesen tartják egy olyan szinten, ahol a keresletet adó fogvatartotti réteg már adósságszpirálba keveredve (Crewe, 2006), de ki tudja fizetni a drogot, másrészt a középső és részben az alsó kereskedelmi szintet is ellehetetlenítik (ha kell erővel), annak érdekében, hogy a szervezett kereskedelmi szintnek ne legyen alternatívája.

IV. A fogvatartottak kábítószer-fogyasztásának hazai vizsgálata

A tanulmány következő részében a börtönpopulációra vonatkozó szerfogyasztás hazai adatai kerülnek bemutatásra. Az elemzésben a fogvatartottak bv. intézeti befo-gadásakor tapasztalható szerhasználati szokásai, kábítószerrel összefüggő jellemző bűncselekmény adatait vizsgáltuk. Az adatok 2021. júliusi adatlekéréseken alapulnak, mindazonáltal a tanulmányban egyes témák kapcsán (korábbi elemzések nyomán) rendelkezésre állnak 2018. évi adatok is, így az – még ha az intervallum rövidege miatt limitáltan is – lehetőséget ad ezáltal az esetleges időbeli változások feltárására is.

A vizsgálat háttérét két külön adatbázis adja. Az első a magyar Büntetés-végrehajtási Szervezet fogvatartotti populációjának adatait nyilvántartó rendszer (Fogvatartotti Alapnyilvántartó Rendszer), mely a fogvatartottak főbb alapadatait (személyes adatait, a korábbi fogvatartás adatait, a szabadságvesztés során történt főbb eseményeket, jutalmakat, fenyegetéseket, munkáltatással kapcsolatos adatokat, a szabadulásához szükséges adatokat, annak várható idejét stb.) tartalmazza. Ezen adatbázis alapján láthatóak a jellemző bűncselekményre vonatkozó főbb adatok is.

A másik adatforrás a Büntetés-végrehajtási Szervezet kockázatelemzési rendszeréből kinyerhető adatbázis. A kockázatelemzés egy szoftveres háttérrel megtámogatott adatgyűjtő rendszer, mely egységesített metódusok mentén, különböző szakterületek bevonásával biztosít egy komplex elemzési folyamatot, mely a fogvatartottak kriminális előéletének, családi háttérének, szocio-ökonómiai helyzetének, bv. intézetben belüli magatartásának, pszichológiai és egészségügyi állapotának és egyéb jellemzőinek megismerésével segíti a döntési mechanizmusokat. A rendszer biztosítja a fogvatartottak, illetve a bv-s szakemberek szakmai megítélésének rögzítését, illetve ezek alapján az elítélteket kockázati kategóriák tekintetében (pl. fogolyszökés szerhasználat, szuicidum, kiszolgáltatottság stb.) alacsony/közepes/magas kockázati szintbe sorolja, mely alapján a bv. szervezet különböző célzott kockázatkezelő programokat tud felajánlani.

A kockázatelemzési rendszerből kinyerhető adatok értelmezése kapcsán fontos kiemelni, hogy azok jellemzően a fogvatartottak önbevallásán alapulnak, sok esetben nem visszaellenőrizhetőek; az adatok felvétele elsősorban a bv. intézetbe való befogadási eljárás részeként történik. Az elemzés korlátjaihoz és az eredmények értelmezéséhez az is hozzá tartozik, hogy az adatok nem ezen vizsgálathoz célzottan kialakított kérdőíven, vagy egyszeri adatfelvételen alapulnak, hanem a Bv. Szervezet szakmai tevékenysége során keletkezett és módszeresen, strukturáltan, szakmai célhoz kötöttség mellett gyűjtött adatokon alapulnak.

IV.1. Elkövetett bűncselekmény adatok

Mielőtt sorra vennénk a vizsgált csoport legfontosabb fogvatartási jellemzőit, röviden egyetlen adatsorral kitekintve képet adnánk az európai, a kábítószerrel összefüggő bűncselekményekért fogvatartást töltő populáció arányairól is, ami segít értelmezési keretbe helyezni a hazai adatokat. Az összehasonlítás adatai az Európa Tanács éves pönológiai statisztikagyűjtésén az úgynevezett SPACE kérdőíven

alapulnak. Az adatgyűjtés az Európa Tanács tagállamaiban szabadságelvönással járó intézkedések nyomán fogvatartottak statisztikáira vonatkozik.

1. táblázat: Forrás: Európa Tanács SPACE-I adatgyűjtés, 2018, 2020

Ország	Kábítószerrel összefüggő bűncselekményért elítéltek aránya (%)	
	2018	2020
Olaszország	31,1	31,5
Hollandia	16,8	17
Anglia és Wales	16,4	15,3
Németország	12,6	13,4
Szlovénia	12,1	13,9
Szlovákia	12,1	12,7
Horvátország	9,1	5,5
Magyarország	5,77	6,7
Románia	5,3	4,5

A szerhasználattal és kereskedelemmel összefüggő bűncselekményeket elkövetők csoportja 2018-ban 4,5%-át, míg 2021-ban az elítélti populáció 5,23%-át teszi ki, ami egy lassan növekvő tendenciát feltételez, azonban nemzetközi összehasonlításban továbbra is alacsony értéknek számít hazai viszonylatban. Az Európa Tanács adatgyűjtései alapján⁴ a tagországok átlaga 2018-ban 14,43%, 2020-ban 18,3% volt, azonban ahogy az az alábbiakban is látható, az egyes országok értékei nagyon széles értékek között mozognak. Az adatok értelmezése során azonban kiemelten fontos figyelembe venni az országonként eltérő büntetőjogi szankciókat, valamint az időközben bevezetett, alternatív büntetéseket (melyeket nem minden esetben számítanak be a hivatkozott statisztikákba). Szintén fontos figyelembe venni, hogy az értékek mindig egy pillanatnyi állapotot mutatnak, és nem derül ki belőle a konkrét bűncselekmény (de még annak kereskedői vagy fogyasztói iránya sem).

A hazai adatok vizsgálata során már lehetőség nyílt pontosabb adatkérésekre is, így vizsgálni tudtuk a konkrét bűncselekmény típusokat, és azok előfordulási arányait a korábban már említett két vizsgálati időpontban.

⁴ Legutolsó feldolgozott adatok 2020-ra vonatkozóan érhetőek el.

2. táblázat

Jellemző bűncselekmény	2018		2021 ⁵	
	Fő	%	Fő	%
Kábítószer-kereskedelem	698	53,98	943	59,80
Kábítószer birtoklása	340	26,3	347	22,00
Kábítószer-prekurzorral visszaélés	1	0,07	0	0,00
Új pszichoaktív anyaggal visszaélés	121	9,36	251	15,92
Visszaélés kábítószerrel	132	10,21	35	2,22
Visszaélés kábítószer előállításához használt anyaggal	1	0,08	0	0,00
Kábítószer készítésének elősegítése	0	0	0	0,00
Kóros szenvedélykeltés	0	0	1	0,06
Összesen:	1293	100	1577	100

A Fogvatartotti Alapnyilvántartás adatai alapján látható, hogy 2018-ban a fogvatartottak 7,17%-a (18036 fogvatartottból 1293 fő), míg 2021-ban 8,82%-a (17876 fogvatartottból 1577 fő) volt érintett kábítószerrel összefüggő bűncselekményben a jellemző bűncselekményük szerint.⁶ Az adatokból látható, hogy a jellemző bűncselekmények között a kábítószer-kereskedelem áll az első helyen egyre növekvő aránnyal, majd a kábítószer birtoklása következik, míg az új pszichoaktív anyaggal való visszaélés áll a harmadik helyen, 2018 és 2021 között több, mint 6 %-ot emelkedve.

3. táblázat

Fokozat	2018.01.10		2021.07.01	
	Fő	%	Fő	%
Letartóztatott ⁷	675	52,2	641	40,64
Börtön	312	24,13	434	27,52
Fegyház	238	18,41	405	25,68
Fogház	37	2,86	28	1,78
Pb.h/Közérdekű munka átváltoztatása	19	1,47	53	3,36
Elzárás, büntetőjogi elzárás	9	0,7	14	0,89
Átadás átvételi letartóztatott	2	0,15	1	0,06
Fk. Fogház	1	0,08	1	0,06
Összesen:	1293	100	1577	100

A vizsgálat során elemeztük a fogvatartás fokozatát is, amely a cselekmény súlyából fakad, így annak egyik fokmérője. A vizsgált populációban – a 2018-as adatoktól eltérően – 2021. évi adatok alapján nagyobb arányban vannak jelen a fegyház (25,68%, 405 fő) és a börtön fokozatban (27,68%, 434 fő) büntetését töltő elítéltek, míg csökken az előzetesben lévő letartóztatott fogvatartottak aránya, amely arra utal, hogy az elkövetés körülményei, a bűncselekmény súlya, vagy annak társadalmi és jogi megítélése jellemzően súlyosbodtak.

IV.2. A fogvatartottak szerhasználati szokásainak jellemzői

A kockázatelemzési eljárás során több kérdésben is vizsgáljuk fogvatartottak szabadságvesztését megelőző és az azt követő szerhasználati szokásait, korábbi előéletét, családi és baráti körének kriminális érintettségét is. Az alábbiakban a kockázatelemzési rendszer adatai alapján a fogvatartottak befogadáskor mért szerhasználati szokásai, fogvatartási és kriminológiai jellemzői kerülnek bemutatásra.

IV.2.1. A szerhasználati jellemzők befogadáskori adatai

A hazai, kockázatelemzésben részt vevő fogvatartotti populáció elsődleges jellemzőjeként meg kell jegyezni, hogy nagyon nagy százalékban érintettek a drogfogyasztásban. Arra a kérdésre, hogy a fogvatartott „Fogyasztott-e valaha kábítószer?”, a 2021-ben megkérdezett elítéltek 48,1%-a, tehát közel fele válaszolt igennel. A kábítószer használó fogvatartottaknak 36,4%-a esetében jellemző volt a különböző kábítószeres egyidejű használata, illetve 17,9%-a használt már intravénásan kábítószer. A fogyasztás sűrűségét tekintve a napi, illetve heti többszöri használat gyakoribbá vált a mért időszak során (59,1% a korábbi 52,13%-hoz képest), tehát az intézetekbe bekerülő szerhasználó elítéltek jellemzően nem alkalmi, hanem problémás fogyasztók (ez a teljes minta 26,3%-át teszi ki). Ebből arra következtethetünk, hogy

5 2021. július 01.

6 A reintegrációs őrizetbe helyezett fogvatartottakat beleértve

7 A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény a korábbi „előzetes letartóztatás” fogalom helyett „letartóztatás” terminológiát használ. A táblázatban, tekintve, hogy az elemzett fogvatartotti kör előzetes fogvatartása túlnyúlhat ezen időszakon, így a táblázatban használt 'letartóztatott' kategória az előzetes letartóztatás és a letartóztatás kategóriát is tartalmazza.

a befogadott fogvatartottak megközelítőleg negyede nevezhető már börtönbe kerülésekor is problémás szerhasználónak. A 2018-as adatokhoz viszonyítva a leginkább szembetűnő változást a használt szerek preferenciáiban láthatjuk.

4. táblázat

	A bekerülést megelőző 30 napban leggyakrabban használt kábítószer (%)	
	2018	2021
Új pszichoaktív szerek	29,37	41,85
Stimulánsok	24,48	21,31
Kannabisz-származékok	27,51	17,69
Hallucinogének	1,17	0,69
Kokain, crack	8,62	6,38
Nyugtató és altató gyógyszerek	1,4	1,9
Opiátok	4,66	5,87
Szerves oldószerek	0,47	0,52
Egyéb	0,93	1,81
Nem tudja, nem válaszolt	1,4	1,98

A bekerülés előtt használt anyagok közül továbbra is az új típusú pszichoaktív anyagok szerepelnek az első helyen, használatuk mértéke azonban jelentősen növekedett, ami egyben a kannabisz-származékok és stimulánsok fogyasztásának csökkenését eredményezte.

5. táblázat

Életkor	Szerhasználati sűrűség életkori szerinti bontásban (%)		
	Nem vallja magát fogyasztónak	Ritkább, vagy alkalmi szerhasználat	Heti rendszeres szerhasználat
29 év alatti	29,83%	22,85%	47,32%
30–40 év közötti	42,49%	22,99%	34,52%
41–50 év közötti	64,79%	16,92%	18,30%
50 év feletti	84,43%	8,60%	6,96%
Összesen	51,80%	19,07%	29,13%

A szerfogyasztás életkor szerinti vizsgálatánál megállapítható, hogy a heti rendszeres használatban leginkább a fiatal, 29 év alatti fogvatartotti korosztály érintett. Mindez tekinthető akár életkori sajátosságnak is, ugyanakkor ha nagyobb társadalmi jelenségként próbálunk tekinteni a kérdésre, előre vetíti a teljes szociális és prevenció-szféra, és többek között a büntetés-végrehajtás problémáját is a folyamatosan növekvő számú szerhasználó által generált kezelési igények miatt is.

6. táblázat

Életkor	Alkohol használati sűrűség (%)		
	Legfeljebb alkalmi fogyasztó	Heti rendszerességű fogyasztó	Közel napi szinten fogyaszt alkoholt
29 év alatti	72,96%	15,50%	11,54%
30–40 év közötti	70,10%	13,94%	15,96%
41–50 év közötti	68,23%	13,71%	18,06%
50 év feletti	60,22%	15,38%	24,40%
Összesen	68,82%	14,51%	16,67%

A droghasználaton kívül vizsgáltuk a szintén igen gyakori bódító szert, az alkoholt is. A vizsgált adatokból jól látható – szemben a kábítószer használói kör fiatalabb korosztályával –, hogy az alkohol fogyasztás mértéke az idősebb generációban nagyobb, ami a fiatalabbaknál sokkal kevésbé jellemző. A generációs különbségek azonban már sokkal kevésbé kirívóak, mint a korábbi vizsgálatok során, amikor az alkohol és a kábítószer használatában az életkori törésvonal sokkal markánsabban jelent meg (Fekete & Somogyvári 2016).

IV.2.2. Családi, baráti kapcsolatok, fiatalkori devianciák, pszichiátriai háttér

A szerhasználat alapadatainak bemutatása után fontosnak tartottuk megvizsgálni azt is, hogy milyen háttérből érkeztek a fogvatartottak, és annak esetlegesen milyen összefüggései lehetnek a szerhasználói szokásaikkal. Így a vizsgálat során kitérünk a családi és baráti kapcsolatok kriminalitására, a gyermek- és fiatalkori intézeti

háttérre is, valamint nem utolsó sorban, de a pszichiátriai problémák és kezelések előfordulására is.

7. táblázat

	Hozzá tartozók börtönviseltsége	Barátok börtönviseltsége	Volt-e gyermekként állami gondozott?	Volt-e javítóintézetben?
Nem vallja magát fogyasztónak	33,76%	34,16%	11,60%	6,44%
Ritkább, vagy alkalmi szerhasználat	42,73%	51,81%	13,65%	10,15%
Heti rendszeres szerhasználat	53,56%	63,74%	22,32%	20,13%
Összesen	41,28%	46,28%	15,15%	11,17%

Az adatok alapján megállapítható, hogy az elemzésbe vont fogvatartotti körnél alapvetően magas a családi és rokoni közösség börtönviseltsége (a magát nem szerfogyasztónak valló fogvatartottaknak is az 1/3-a rendelkezik börtönben lévő családtaggal, baráttal), de a rendszeres szerhasználó fogvatartottak közegeire ez még nagyobb arányban, több, mint 50%-ban jellemző.

Ugyanezen tendencia figyelhető meg az állami gondozás és a javítóintézeti háttér esetén is: minél problémásabb szerhasználó az adott fogvatartott, annál nagyobb valószínűséggel lehet fel a múltjában állami gondozotti, vagy javítóintézeti háttér. Jelen elemzésben nem tértünk ki a két változó összefüggésén belül azok irányának vizsgálatára, így azt nem tudjuk, hogy a gondozotti háttér indukál gyakoribb szerhasználatot, vagy a heti rendszeres drogfogyasztás és az azzal járó kriminalitás vezet-e inkább a javítóintézeti elhelyezéshez, azonban az mindenképpen megállapítható, hogy a két változó valamilyen formában szignifikáns együttjárást mutat.

8. táblázat

Szerhasználat és fiatalkori devianciák (%)				
Jellemző fiatalkori devianciák		Nem vallja magát fogyasztónak	Ritkább, vagy alkalmi szerhasználat	Heti rendszeres szerhasználat
Alkohol és drogfogyasztás	14 éves kora előtt	2,09%	6,05%	26,26%
	14-18 éves kora között	15,51%	37,48%	65,97%
Lopás	14 éves kora előtt	9,41%	15,18%	28,62%
	14-18 éves kora között	17,02%	29,39%	45,64%
Verekedés	14 éves kora előtt	12,39%	22,07%	36,31%
	14-18 éves kora között	16,19%	29,55%	45,06%
Lógás, iskolakerülés	14 éves kora előtt	26,37%	35,59%	53,30%

A fentiekkel összefüggésben vizsgáltuk azt is, hogy a kriminális családi és baráti háttér mellett milyen egyéb, fiatalkori és gyermekkori devianciák megléte⁸ tapasztalható a fogvatartottaknál. A táblázat értelmezéséhez fontos szempont, hogy a magyarázó változó a szerfogyasztás gyakorisága volt. Annak mentén vizsgáltuk az egyes devianciákat és azok meglétét, aminek keretében a korábban említett kockázatelemzési kérdőív „igen/nem”, azaz előfordulási válaszait összesítettük. Az adatok alapján leginkább az szembetűnő, hogy minél rendszeresebb, azaz vélhetően problémásabb szerhasználatról beszélhetünk, annál nagyobb valószínűséggel fordultak elő a megkérdezett fogvatartottak előéletében már a 14 éves koruk előtt is különböző deviáns viselkedési formák.

Példának okáért az alkohol és drogfogyasztás a jelenleg nem drogfogyasztó fogvatartottak körében 14 éves koruk előtt szinte nem fordult elő (2,09% mondta magát érintettnek benne), míg a heti rendszeres szerfogyasztók között ez az érték több mint tízszeres arányban (26,26%-ban) volt jellemző. Hasonlóan sokszoros előfordulási értékeket találunk a lopás, a verekedés és az iskolakerülés témakörében is, így alapvetően igazolódni látszik a vizsgálatba bevont két változó, azaz a szerfogyasztás gyakoriságának és az egyes devianciák együttjárásának kapcsolata.

⁸ A kriminalitás egyéb megjelenési formáit a fogvatartottak a kockázatelemzés többi kérdéséhez hasonlóan önbevallás alapján jelölték meg, az egyéb más adatbázis alapján nem került visszaellenőrzésre.

9. táblázat

Szuicidumok, pszichiátriai kezeltség és szerhasználat (%)				
		Nem vallja magát fogyasztónak	Ritkább, vagy alkalmi szerhasználat	Heti rendszeres szerhasználat
Öngyilkossági kísérlet vagy önkárosítás	Igen, mindkettő	3,17%	3,93%	12,17%
	Igen, volt öngyilkossági kísérlete	7,27%	7,48%	12,59%
	Igen, okozott már magának sérülést	8,54%	13,30%	19,23%
Pszichiátriai kezelés	Igen, de csak ambulánsan kezelték	7,57%	9,21%	13,11%
	Igen, pszichiátriai osztályon feküdt kezelt betegként	11,34%	11,98%	29,16%

Fentiek mellett fontos markernek gondoltuk a pszichés kórelőzmények vizsgálatát is a kérdésben, így a kockázatelemzési rendszer a pszichiátriai kezeltségre, valamint önkárosítási és öngyilkossági kísérletekre vonatkozó kérdéseit is bevontuk az elemzésbe. Ezen kérdések válaszainak elemzése során is az látszik, hogy a rendszeres kábítószerfogyasztás összefüggést mutat a pszichés problémákkal, hiszen minél gyakoribb, leegyszerűsítve problémásabb fogyasztókat vizsgálunk, annál nagyobb arányban fordulnak elő az említett pszichiátriai kórelőzmények. Azon fogvatartottak között, akik nem vallották magukat szerfogyasztóknak, az önkárosítási és öngyilkossági kísérlet 3% körül mozgott (jellemzően inkább az önkárosítás fordult elő nagyobb arányban), míg a heti rendszerességgel fogyasztók körében ez az arány 12%-on mozgott. A súlyosabb, zárt pszichiátriai intézetben szükséges, osztályon történő kezelés is hasonló képet mutat: míg a kábítószerrel nem élő fogvatartottak esetén ez 11%-ban fordult elő, addig a heti rendszeres fogyasztók körében ez az arány közel a háromszorosa (29,16%).

A családi, baráti kapcsolatok kriminalitása, a fiatalkori devianciák, valamint a pszichiátriai háttér vizsgálata során tehát egyértelműen megállapítható volt, hogy a szerfogyasztás ténye, illetve annak gyakorisága jelentős különbségeket mutat, és rendre a gyakori, rendszeres szerfogyasztók „kárára”.

IV.2.3 Büntetés-végrehajtási közegben tapasztalt jelenségek

A vizsgálat eddigi tapasztalatai alapján fontosnak tartottuk megvizsgálni azt is, hogy a szerfogyasztás, alakuljon az ki akár már gyermek vagy fiatal felnőtt korban, akár már a büntetés-végrehajtási intézményen belül, de lehet-e kapcsolata, illetve milyen hatással lehet a bv. intézeti közegben gyakorolt magatartási formákra, az esetlegesen megjelenő agresszió mértékére, és a részben erre reagáló elhelyezési és besorolási kategóriákra.

A büntetés-végrehajtási intézeten belüli együttműködésnek, a börtön napirendjéhez való alkalmazkodásnak számtalan fokmérője van, így például az együttműködésen alapuló és dinamikus változó rezsimszisztem, a biztonsági kockázati besorolás, valamint a fegyelmi cselekmények megjelenése is⁹. A rezsimszisztem alapvetően enyhébb, általános, és szigorúbb rezsimből tevődik össze, mely jelentősen meghatározza a fogvatartottak mindennapjait és lehetőségeit. A szigorúbb rezsimbe azon fogvatartottak kerülnek, akiknek az együttműködési szintje alacsony, a reintegrációs programokban való részvételi hajlandóság csekély. Míg magas biztonsági kockázatba azon fogvatartottakat sorolják, akik esetében feltételezhető (például a bűncselekmény jellegéből, vagy az intézet biztonságát érintő magatartásából fakadóan), hogy az intézet rendjét súlyosan sértené, vagy például szökést kísérelne meg, illetve saját vagy mások életét, testi épségét veszélyeztető magatartást tanúsítana.

10. táblázat

	Szigorúbb rezsim	Magas biztonsági kockázati besorolás	Fegyelmi fenyítés		
			Összesen	Személy elleni erőszakos cselekmény okán	Személyi állománnyal szembeni tiszteletlen magatartásért
Nem vallja magát fogyasztónak	7,88%	7,70%	39,02%	10,10%	5,94%
Ritkább, vagy alkalmi szerhasználat	13,08%	10,30%	53,19%	15,80%	9,92%
Heti rendszeres szerhasználat	22,45%	15,00%	65,01%	23,30%	17,41%

⁹ Lásd 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról.

A fenti táblázatban azt láthatjuk, hogy ezen jellemzők milyen arányban fordulnak elő a kábítószerrel nem élők, és az alkalmi, valamint rendszeres szerhasználók között. Látható, hogy azok, akik nem vallották magukat szerfogyasztónak, azoknak mindössze 7,7-7,8%-a tölti szabadságvesztés-büntetését szigorúbb rezsimben vagy magasabb biztonsági kockázatban, míg a szerfogyasztó fogvatartottak körében lényegesen ez magasabb arány, különösen a rendszeres fogyasztók között. A heti rendszerességgel kábítószerfogyasztó fogvatartottak 22,45%-a van szigorúbb rezsimben, míg 15%-uk magas biztonsági kockázati besorolásban.

A fegyelmi fenytés megjelenése esetén is azt tapasztaltuk, hogy alapvetően a szerhasználat nagyobb arányban társul az elvárt szabályok be nem tartásával, és azzal járó fegyelmi cselekmények előfordulásával. A fenti táblázatból egyértelműen látható, hogy a fogvatartottaknak alapvetően nagy aránya, több mint az egyharmada (39,02%) követ el fogvatartása során valamilyen fegyelmi cselekményt, azonban ez az arány sokkal magasabb a szerhasználó fogvatartottak körében.

Külön vizsgáltuk a konkrétan személy ellen irányuló erőszakos cselekményeket, és a személyi állománnyal szembeni tiszteletlen magatartásformákat is. Mindkét cselekmény esetén megállapítható, hogy alapvetően kicsi az előfordulási gyakoriságuk (véltetően az explicit erőszakos jellegük és nagyobb súlyuk miatt), de a három fogyasztói csoportot vizsgálva mindkét elkövetési típus a rendszeresen kábítószer fogyasztó fogvatartottak körében tapasztalható magasabb arányban (23,3% és 17,41%).

Így összességében a bv. intézeten belüli magatartást és kockázatokat, valamint a szabad életben is megtapasztalt devianciákat összesítetten látva megállapítható, hogy erős pozitív irányú összefüggés van az ilyen típusú társadalmi, jogi és intézményi normaszegések és a szerhasználat gyakorisága között.

V. Beavatkozási stratégiák és irányok

A kábítószerprobléma börtönökön belüli értelmezésénél, kezelési stratégiák meghatározásánál tehát figyelembe kell venni az intézetekbe befogadott fogvatartottak magukkal hozott szerhasználati jellemzőit, a börtönökön belüli szerhasználat jellegét, melyet meghatároz a kereslet-kínálat börtönspecifikus sajátossága (kereskedelem és a csempészés lehetőségei, a preferált szerek köre) is. Mindez azonban nem adna teljes képet a hazai fogvatartotti helyzetről, ha nem kerülne legalább röviden

bemutatásra az is, hogy mindezen – kábítószerfogyasztás jelentette – kockázatokra milyen kezelési és beavatkozási lehetőségek vannak a magyar Büntetés-végrehajtási Szervezet kezében.

A börtönökön belüli beavatkozási lehetőségeknek alapvetően két iránya van, mely értelemszerűen a keresletcsökkentés és a kínálatcsökkentés párhuzamában tagadható meg. A börtönök sajátosságából fakadóan a keresletcsökkentés jellemzően a szerhasználati kockázatok felméréséből, a kezelési programok biztosításából, illetve az ártalomcsökkentésből áll, míg a kínálatcsökkentés jellemzően a biztonsági intézkedések széles spektrumát jelenti, célja a csempészés, illetve a kábítószer bejuttatása, illetve intézeteken belüli felderítése. A hagyományos biztonsági tevékenységen (motozás, átvizsgálás) túl biztonság- és bűnügyi technikai eszközök használata, illetve a fegyelmi eljárások tartoznak ebbe a kategóriába (Dolan & Rodas, 2014).

V.1. A keresletcsökkentés hazai irányai

A keresletcsökkentés alapvető szakmai kerete hazánkban is a szerhasználati kockázatok felmérése, illetve az azokra reagáló kockázatkezelő beavatkozások biztosítása, melyből kiemelendő a célzott fogvatartotti programok biztosítása,¹⁰ illetve speciális drogprenvenációs részlegek működtetése. A keresletcsökkentésre irányuló rendszer felépítését tekintve látni kell, hogy a fogvatartotti kockázatelemzés és a drogprenvenációs részlegek működtetése kizárólagosan állami feladat, míg egyedi drogprenvenációs programokat a Bv. Szervezeten kívüli, külső civil partnerek bevonásával is lehet működtetni. A továbbiakban azonban a Szervezet saját maga által fejlesztetett és működtetett programjaira térünk ki.

Kockázatelemzés

A hazai kockázatelemzés lényege, hogy a bv. szervek a saját döntési és szakmai szempontjaik szerinti kockázati tényezőket a lehetőségekhez mérten felmérjék, melyek alapul szolgálnak az egyénre szabott beavatkozási, kezelési és biztonsági intézkedések kidolgozásához. A kockázatelemzés összességében tehát a fogvatartottak

¹⁰ A kockázatelemzési eszközök és a kezelési programok fejlesztéséért és szakmai működtetéséért a Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézet (Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának főosztályi jogállású szervezeti eleme) felel.

egységes elvek és protokollok mentén felépített megismerési folyamatát és klaszifikációját segíti elő.

Szinte valamennyi európai ország működtet valamilyen kockázatelemzési metódust. A hazai fejlesztés sajátossága más bv. szervek rendszereihez képest, hogy a magyar bv. szervezet a reintegrációs kockázatok mellett nagyobb hangsúlyt fektet a fogvatartási idő alatt megjelenő kockázatokra is (Somogyvári, 2018.).

Célzott prevenció programok

A kockázatelemzés eredményeként az elítélt részére a fogvatartási kockázat csökkentésére irányuló program lehetőségét fel kell ajánlani. Ezek a programok központilag kidolgozott, standardizált, minden intézetben azonos programterv alapján, kizárólag az arra felkészített személyi állomány vagy bv. intézeti pszichológusok, által vezetett (kognitív viselkedésterápiás módszertanon alapuló) csoportos foglalkozások. A személyi állomány részéről bv. intézeti pszichológusok, reintegrációs szakemberek tarthatnak tréningeket, utóbbiak részére több napos, intenzív bentlakásos felkészítést nyújt a BvOP. A tréningek tartásához nyomtatott kiadványokat készítettünk, mely csoportvezetési ismeretek mellett a csoportfoglalkozások részletes, alkalmakra lebontott tematikáját is tartalmazza.

Ilyen célzott program több, a büntetés-végrehajtás biztonságát érintő kockázat tekintetében is kidolgozásra került (pl. agressziókezelő tréning stb.), így a kábítószer-használat és az alkoholfogyasztás problémáinak megelőzése érdekében is készített a Bv. Szervezet célzott programokat. A programok célja, hogy a résztvevő elítéltek megtanulják azonosítani, módosítani a visszatérő kábítószer és alkohol-használatot támogató gondolkodási sémákat, megismerkednek a szerhasználó magatartás törvényszerűségeivel. A technikák megismertetése és csoportos helyzetben történő feldolgozása segíthet a korábban szerhasználó elítéltnak tervezni a jövőbeli szermentes életét (EMCDDA, 2020).

11. táblázat: BvOP - Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézet

Droghasználat megelőzése programba bevont fogvatartottak száma évenkénti bontásban	
2017	253
2018	232
2019	261
2020	250
2021 (I. félév)	53

Az intézetek állományában jelenleg 124 fő¹¹ felkészített személyi állományi tag tartja a kábítószer-használat megelőzése és az alkoholfogyasztás problémáinak megelőzése, agresszivitás kezelése és az asszertivitást (önérvényesítést) fejlesztő programokat.

Drogprevenációs részlegek

Országosan összesen 16 bv. intézetben működnek speciális drogprevenációs részlegek melyek megközelítőleg 250 fős kapacitással (szabadítások és befogadások függvényében dinamikusan változó létszám). A részlegeknek sajátos rezsimszabályai elsősorban a prevenációs program szakmai igényeinek vannak alárendelve.

A jelenleg hatályos BvOP-utasítás¹² szerint a drogprevenációs részlegen történő elhelyezést elsősorban azoknak az elítélteknek az esetében indokolt engedélyezni, akiknek bűncselekménye kábítószerrel áll összefüggésben, előtörténetében a kábítószer-használat szerepel, a bv. intézetben kábítószerrel fogyasztottak, illetve, ha nem kerültek kapcsolatba kábítószerekkel, annak veszélyeztetettségét érzik. A programba önkéntes alapon kerülnek a fogvatartottak, a fenti kritériumok mellett vállalniuk kell továbbá, hogy rendszeres időközönként kábítószereszteléshez mintát szolgáltatnak. A drogprevenációs részleg programjai jellemzően egyéni és csoportos formában is megvalósulnak.

¹¹ 2020. I. féléves adatok alapján (Forrás: BvOP, KKMI)

¹² 20/2021. (IV. 16.) BVOP utasítás a sajátos kezelési igényű fogvatartottak számára kialakított egyéb speciális részlegeken elhelyezett elítéltekkel kapcsolatos feladatok végrehajtásáról.

Elterelés és a szubsztitúciós kezelés lehetőségei

Az elterelés biztosítására a büntetés-végrehajtás országos parancsnokának külön szabályzóban rögzített rendelkezése alapján külön meghatározott bv. intézetek vannak kijelölve (az elterelés valamely formáját jelenleg 18 bv. intézet biztosítja). A kábítószer-függőséget gyógyító kezelés, a kábítószer-használatot kezelő más ellátás vagy a megelőző-felvilágosító szolgáltatás ellátását saját szakembereivel, illetve valamely egészségügyi szolgáltatóval kötött együttműködési megállapodás alapján biztosítják a kijelölt intézetek. A Bv. Szervezet a sikeres végrehajtásában számos kormányzati és nem kormányzati szervezettel is szorosán együttműködik.

Az ópiátfüggő fogvatartottak szubsztitúciós kezelésben abban az esetben részesülhetnek, ha a befogadásakor rendelkeznek a kezelésre vonatkozó szakorvosi javaslattal. Ennek hiányában az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet szakorvosa is tehet erre javaslatot. A kezelésbe a hazai szabályozás alapján a fogvatartottaknak írásban is bele kell egyezniük. A szubsztitúciós kezelést nem a Bv. Szervek saját hatáskörében eljárva, valamely szervezeti eleme által, hanem addiktológiai szakellátásra jogosult egészségügyi szolgáltatók végzik.

V.2. A kínálatcsökkentés hazai irányai és fejlesztési lehetőségei

A fent bemutatott keresletcsökkentés legalább olyan fontos kiegészítő eszköze természetesen a kínálatcsökkentés, mely hazai irányainak alapvetően két fő pillére van: a biztonsági intézkedések és megoldások, illetve a felderítés, társszervekkel való együttműködés.

A kínálatcsökkentést célzó biztonsági intézkedések közé tartozik minden olyan megoldás, melyek lényege, hogy nem engedélyezett tárgyak (például kábítószer) ne kerüljön be a fogvatartottakhoz. A járőrözés, motozás, csomagvizsgáló berendezések alkalmazása stb. mellett vannak kifejezetten olyan megoldások, melyek célzottan a kábítószerek bejuttatásának megakadályozását szolgálják. Ebbe a körbe tartozik például a beérkező levelek fénymásolása, a drogkereső kutyák alkalmazása, az UV lámpák használata (a „befújt” papíron lévő impregnáló anyag észlelésére), melyek az utóbbi években az innovatív megoldási lehetőségek körében egyre elterjedtebbé váltak.

A fenti komplex rendszer újabb eleme a kábítószer kimutatására alkalmas eszközök használatának fokozatos bevezetése és fejlesztése, amely a kábítószer

kínálatcsökkentésének egyik kiemelt fejlesztési iránya jelenleg. Annak érdekében, hogy a fogvatartottak közt jelenleg leginkább elterjedt, főként új típusú pszichoaktív anyagok jelenlétét kimutathassuk, a klasszikus 6 paraméteres komplex tesztpanel beszerzése mellett (amely kokaint, kannabiszt, amfetamint, morfint, ópiátot és benzodiazepin-származékokat mutathat ki), 2020 évtől már a szintetikus kannabinoidok és MDPV vizeletből történő kimutatására alkalmas tesztek beszerzésére is intézkedett a Büntetés-végrehajtási Szervezet.

Fentiek mellett további közel 20 millió forint értékben sikerült a Belügyminisztérium támogatásával, egyéb, a kábítószeres felderítést szolgáló technikai eszközök (mint például lézerspektroszkópiás műszer) beszerzésére. A Raman Rigaku ResQ CQL típusú kézi lézer spektroszkóp beszerzésének célja elsősorban új típusú pszichoaktív anyagok kimutatása büntetés-végrehajtási intézetekbe érkező levelek, csomagok, használati tárgyak, ruhanemű stb. vizsgálatával. A készülék spektrumkönyvtára több száz, a tiltólistán („C”-lista) szereplő kábítószer-alapvegyületet tartalmaz. Ilyen készüléket korábban a Nemzeti Nyomozóiroda számos alkalommal sikerrel alkalmazott bv. intézeti környezetben.

Látható tehát, hogy a kereslet és kínálatcsökkentés egyes elemei önmagukban is óriási témát fednek le, még akkor is, ha csak a hazai bv. intézeti gyakorlatra összpontosítunk. A kereslet és kínálatcsökkentés hazai gyakorlatának, és a jelenlegi legfontosabb fejlesztési irányok bemutatásának célja az volt, hogy felvázoljuk azt a komplex és folyamatosan változó rendszert, ami a kábítószerfogyasztásnak és kereskedelemnek a börtönökön belül megjelenő kockázataira igyekszik innovatív és naprakész megoldást kínálni.

VI. Összegzés

A börtönökön belüli kábítószerkérdés értelmezéséhez, a stratégiai célok és beavatkozások tervezéséhez látni szükséges a jelenség börtönspecifikus sajátosságait. A fogvatartottak befogadáskori szerhasználati jellemzői kritikusak lehetnek a beavatkozási szükségletek szempontjából. Az erre vonatkozó adatok alapján látni lehet a problémás szerhasználók volumenét, a preferált szereket stb.

Részben a bemutatott külföldi irodalmak, részben pedig a saját vizsgálat alapján is megállapítható, hogy a fogvatartottak szerhasználatát egyrészt a szabad életből hozott, utcai szerfogyasztás határozza meg, mindazonáltal azt is figyelembe kell venni,

hogy a börtönök zárt jellege és működési mechanizmusa sajátos szerhasználati közeget teremt, mely kialakulását, keresleti és kínálati törvényszerűségeit jelentősen behatárolják a csempészés lehetőségei, illetve az egyéb börtönszociológiai jellemzők.

A hazai statisztikai adatok elemzése alapján is az látszik, hogy a rendszeres szerhasználó fogvatartottak jellemzően magas kriminalitású környezetből jöttek, gyakoribb az intézeti háttér, a fiatalkori devianciák jelenléte és a családi és baráti kapcsolatok kriminalitása is. Bv. intézetben belüli magatartásuk szintén problémásabb, magasabb arányú a szigorúbb rezsim és magas biztonsági kockázati besorolás, amely a fegyelmi cselekmények magasabb számában is megmutatkozik. Így a hazai adatokban is jól nyomon követhető, hogy a szerhasználatnak milyen további más, börtönspecifikus kockázati tényezői vannak.

Az adatokból az is kitűnik, hogy a kezelési és beavatkozási irányok szempontjából milyen –akár kezelési, terápiás, vagy éppen biztonsági – szükségletek merülnek fel a célcsoportot érintően. Ezen szükségletek és börtönspecifikus sajátosságok figyelembevételével lehet meghatározni a beavatkozási irányokra vonatkozó stratégiákat is. Az adatokból kiindulva szintén látható a kockázatelemzési rendszer minél szélesebb körű fejlesztésének igénye is, illetve az abból nyerhető adatok alapos elemzése, amely segíti a Szervezetet abban, hogy a feltárni kívánt jelenséget minél inkább megismerhesse, és adekvát válaszokat adhasson a kábítószerfogyasztás és kereskedelem okozta kihívásokra.

Irodalomjegyzék

- AEBI, M. F., & TIAGO, M. M. (2021). SPACE I - 2020 – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations. Strasbourg: Council of Europe
- AEBI, M. F., & TIAGO, M. M. (2018). SPACE I - 2018 – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations. Strasbourg: Council of Europe
- BERECZKI, Zs. (1997) Drog és rács - Kutatás a kábítószer-fogyasztásról. Börtönügyi Szemle, 16(4), 49-51.
- BONTA, J., & ANDREWS, D. A. (2007). Risk-need-responsivity model for offender assessment and rehabilitation. Public Safety Canada.
- CFSJ (2015). Drugs in prison. Centre For Social Justice, March.

- CJJI (2017) New Psychoactive Substances: the response by probation and substance misuse services in the community in England. Criminal Justice Joint Inspection, A joint inspection by HM Inspectorate of Probation and the Care Quality Commission 2017. november
- COPE, N. (2000). Drug Use in Prison: the experience of young offenders. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 7(4)
- CREWE, B. (2006). Prison Drug Dealing and the Ethnographic Lens. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 45(4), 347-368. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2311.2006.00428.x>
- DJEMIL, H. (2008). Inside out - How to get drugs out of prisons. Centre for Policy Studies
- DOLAN, K., & RODAS, A. (2014). Detection of drugs in Australian prisons: supply reduction strategies. *International Journal of Prisoner Health*, 10(2), 111-117. <https://doi.org/10.1108/ijph-06-2013-0025>
- EMCDDA (2021), Prison and drugs in Europe: current and future challenges. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Publications Office of the European Union, Luxembourg
- EMCDDA (2020), 2020-as éves jelentés (2019-es adatok) az EMCDDA számára „Magyarország”. Nemzeti Drog Fókuszpont
- FEKETE, A. & SOMOGYVÁRI, M. (2016). Időskorú fogvatartottak. *Börtönügyi Szemle* 35 (4), 21-49.
- FIÁTH, T. (2012). *Börtönkönyv : kulturális antropológia a rácsok mögött*. Háttér Kiadó.
- HAVNES, I. A., BUKTEN, A., ROGNLI, E. B., & MULLER, A. E. (2020). Use of anabolic-androgenic steroids and other substances prior to and during imprisonment - Results from the Norwegian Offender Mental Health and Addiction (NorMA) study. *Drug and Alcohol Dependence*, 217, 108255. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2020.108255>
- HER MAJESTY'S INSPECTORATE OF PRISONS (2019). HM Chief Inspector of Prisons for England and Wales Annual Report 2018-19
- KARSAI, K. (2000). Börtön és drog - Új megoldások, lehetséges alternatívák. *Börtönügyi Szemle* 19(3), 77-91.
- O'HAGAN A, HARDWICK R (2017). Behind Bars: The Truth about Drugs in Prisons. *Foresic Research & Criminology International Journal*, 5(3), 309-320. <https://doi.org/10.15406/fr-cij.2017.05.00158>
- PAKSI, B., ARNOLD P. (2010). A jogerősen elítélt fogvatartottak droghasználata. *Börtönügyi Szemle* 29(1), 1-23.
- PENFOLD, C., TURNBULL, P. J., WEBSTER, R., & GREAT BRITAIN. HOME OFFICE. RESEARCH, DEVELOPMENT AND STATISTICS DIRECTORATE. (2005). Tackling prison drug markets : an exploratory qualitative study. Home Office.

- RITTER I. (2018). A kábítószerrel összefüggő bűnözés etiológiája, *Kriminológiai Tanulmányok* 55. OKRI, 172–188.
- ROWELL-CUNSOLO, T. L., SAMPONG, S. A., BEFUS, M., MUKHERJEE, D. V., & LARSON, E. L. (2016). Predictors of Illicit Drug Use Among Prisoners. *Substance Use & Misuse*, 51(2), 261-267. <https://doi.org/10.3109/10826084.2015.1082594>
- RUTTER, S., DOLAN K., WODAK, A., HEILPERN, H. (2001). Prison-based syringe exchange programs : a review of international research and program development. National Drug And Alcohol Research Centre.
- SOMOGYVÁRI, M. (2018). Kockázatelemzési rendszerek a büntetés-végrehajtásban. *Börtönügyi Szemle* 37(1), 69-86.
- UNODC (2017). A handbook for starting and managing needle and syringe programmes in prisons and other closed settings. United Nations Office on Drugs and Crime
- WOODALL, J. (2011). Social and environmental factors influencing in-prison drug use. *Health Education*, 112(1), 31-46. <https://doi.org/10.1108/09654281211190245>